

Tomasz Stępniewski*

„DO EUROPY RAZEM Z ROSJĄ”: POLITYKA ZAGRANICZNA UKRAINY W CZASIE PREZYDENTURY LEONIDA KUCZMY¹

DOI: 10.26399/meip.4(63).2018.49/t.stepniewski

WPROWADZENIE

Analizując sytuację polityczną na Ukrainie, należy wskazać, że przez ostatnie kilkanaście lat zarówno polscy, jak i zachodnioeuropejscy eksperci zastanawiali się nad kierunkiem polityki zagranicznej Ukrainy². Czy zmierza ona w kierunku europejskim, czy też prorosyjskim? Można pokusić się o postawienie kilku hipotez dotyczących kierunku polityki zagranicznej Ukrainy. Przy rozpatrywaniu różnych wariantów należy pamiętać o tym, że geopolityczne położenie Ukrainy z jednej strony stawia ją w kręgu zaintere-

* Tomasz Stępniewski, dr hab., prof. KUL, kierownik Katedry Studiów Wschodnich, Instytut Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: tomasz.stepniewski5@gmail.com

¹ Niniejszy artykuł powstał w czasie pobytu naukowego w Nanovic Institute for European Studies, Keough School of Global Affairs, University of Notre Dame (USA) w lipcu 2018 roku.

² M.in. zob.: J. Szostek, *Revolution in progress? Continuity and change in Ukrainian politics*, „East European Politics & Societies and Cultures”, 2017 (Virtual Special Issue on Ukraine), <http://journals.sagepub.com/page/eep/ukraine-special-issue/virtual-collection> [dostęp: 20.07.2018]; O. Onuch, H.E. Hale, *Capturing Identity: The Case of Ukraine*, „Post-Soviet Affairs”, vol. 34, 2018, no. 2–3, ss. 84–106; O. Reznik, *From the Orange revolution to the revolution of dignity: Dynamics of the protest actions in Ukraine*, „East European Politics and Societies”, vol. 30, 2016, no. 4, ss. 750–765; Y. Brudny, E. Finkel, *Why Ukraine is not Russia: Hegemonic national identity and democracy in Russia and Ukraine*, „East European Politics and Societies”, vol. 25, 2011, no. 4, ss. 813–833;

sowania najważniejszych demokracji zachodnioeuropejskich. Z drugiej zaś, takie położenie powoduje, że Ukraina nie może jednoznacznie opowiadać się za którąś z opcji, gdyż same elity polityczne czasów Leonida Kuczmy nie wiedziały, czy też wiedzieć nie chciały, który wariant wybrać: europejski czy prorosyjski? Ponadto, ambiwalentność ośrodka decyzyjnego w Kijowie wpływała z ambiwalentności społeczeństwa ukraińskiego.

Ukraina na przestrzeni ostatnich kilku lat przeżyła dwa turbulentne wydarzenia: „pomarańczową rewolucję”³ i „Euromajdan”⁴. O ile jest zbyt wcześnie na wyrażanie jednoznacznych opinii o konsekwencjach „Euromajdanu”, o tyle w przypadku „pomarańczowej rewolucji” i okresu ją poprzedzającego możemy pokusić się o próbę zdiagnozowania głównych błędów w realizacji polityki

Ukraina po (Euro)majdanie. Od autorytaryzmu do protodemokracji, A. Stelmach, L. Hurska-Kowalczyk (red.), Toruń 2016; T. Kapuśniak (Stępniewski), *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008; A. Eberhardt, *Rewolucja, której nie było. Bilans pięciolecia „pomarańczowej” Ukrainy*, OSW, „Punkt Widzenia”, Warszawa listopad 2009; D. Arel, *Kuchmagate and the Demise of Ukraine’s ‘Geopolitical Bluff’*, „East European Constitutional Review”, vol. 10 (2–3), 2001, ss. 54–59; *idem, Orange Ukraine Chooses the West, but without the East*, [w:] *Aspects of the Orange Revolution III: The Context and Dynamics of the 2004 Ukrainian Presidential Elections*, I. Bredies, A. Umland, V. Yakushik (eds.), Stuttgart 2007, ss. 35–53.

³ Szerzej na temat „pomarańczowej rewolucji” (uwarunkowań, przebiegu i konsekwencji) zob. m.in.: A. Shekhovtsov, *The “Orange revolution” and the “sacred” birth of a civic-republican Ukrainian nation*, „Nationalities Papers”, vol. 41, 2013, no. 5, ss. 730–743; A. Wilson, *Ukraine’s Orange Revolution*, New Haven: Yale University Press 2005; *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine’s Democratic Breakthrough*, A. Aslund, M. McFaul (eds.), Washington: Carnegie Endowment for International Peace 2006; A. Fournier, *Patriotism, Order and Articulations of the Nation in Kyiv High Schools Before and After the Orange Revolution*, „Journal of Communist Studies and Transition Politics”, vol. 23, 2007, no. 1, ss. 101–117; T. Kuzio, *Civil Society, Youth and Societal Mobilization in Democratic Revolutions*, [w:] *Aspects of the Orange Revolution VI: Post-Communist Democratic Revolutions in Comparative Perspective*, T. Kuzio (ed.), Stuttgart 2007, ss. 123–152; M. McFaul, *Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution*, „International Security”, vol. 32, 2007, no. 2, ss. 45–83; A. Umland, *Domestic and Foreign Factors in the 2004 Ukrainian Presidential Elections*, [w:] *Aspects of the Orange Revolution IV: Foreign Assistance and Civic Action in the 2004 Ukrainian Presidential Elections*, I. Bredies, A. Umland, V. Yakushik (eds.), Stuttgart 2007, ss. 11–17; S. Yekelchik, *Ukraine: Birth of a Modern Nation*, Oxford: Oxford University Press 2007.

⁴ Zob. T.A. Olszański, *Pokłosie Majdanu. Ukraińskie społeczeństwo dwa lata po rewolucji*, OSW, „Komentarze”, nr 199, 04.03.2016, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_199_0.pdf

zagranicznej Ukrainy. W niniejszym artykule podjęto próbę zastanowienia się nad następującymi pytaniami badawczymi: na ile błędy popełnione przez prezydenta Leonida Kuczmę w okresie jego ostatniej kadencji prezydenckiej spowodowały, że Ukrainie nie udało się wejść na drogę reform systemowych (m.in. walka z korupcją, tworzenie podstaw do funkcjonowania stabilnego państwa prawa z gospodarką wolnorynkową)?, czy możemy zaryzykować stwierdzenie, że brak radykalnych reform i błędy w polityce zagranicznej Ukrainy czasów ostatniej prezydentury L. Kuczmy nie tylko przyczyniły się do wybuchu „pomarańczowej rewolucji”, ale w konsekwencji doprowadziły do objęcia władzy przez Wiktora Janukowycza i *de facto* do „Euromajdanu”?, czy ostatni etap prezydentury Kuczmy (2001–2004) w polityce zagranicznej nosi cechy wielowektorowości z położeniem nacisku na kierunek rosyjski?

1. POLITYKA ZAGRANICZNA UKRAINY W LATACH 2001–2004⁵

Zauważalne zmiany w orientacji polityki zagranicznej Ukrainy nastąpiły w 2000 roku. Proeuropejski kurs Borysa Tarasiuka ostatecznie ponosi klęskę, co jest impulsem do modyfikacji obranego przez niego kierunku. W kwietniu ma miejsce pierwsza oficjalna wizyta prezydenta Putina w Kijowie, w sierpniu dochodzi do kolejnej, co zapowiada prorosyjską reorientację Ukrainy.

Według Tarasa Kuzia prezydentura Leonida Kuczmy w zakresie polityki zagranicznej Ukrainy dzieli się na dwa główne podokresy: pierwszy obejmuje lata 1994–1998 i cechuje go orientacja prozachodnia, drugi zaczyna się od roku 2000 i oznacza czas kursu prorosyjskiego⁶. Wśród przyczyn tego zwrotu wymienia się: wzrost presji ze strony Rosji, zacieśnianie współzależności gospodarczych między państwami (zależność energetyczna Ukrainy, penetracja rosyjskiego kapitału), rozczarowanie postawą Zachodu (wspomniane

⁵ Szerokie omówienie polityki zagranicznej Ukrainy w czasie prezydentury Leonida Kuczmy w rozdziale 4 publikacji: T. Kapuśniak (Stępniewski), *Ukraina jako obszar wpływów...*, *op. cit.*

⁶ T. Kuzio, *EU and Ukraine: a Turning Point in 2004?*, Institute for Security Studies, „Occasional Papers”, no. 47, November 2003, s. 9; także T. Kuzio, *Ukraine's Orange Revolution: The Opposition's Road to Success*, „Journal of Democracy”, vol. 16, 2005, no. 2, ss. 117–130; J.M. Fiszer, T. Stępniewski, *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwań dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2017; K. Świder, *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Warszawa 2015; T. Stępniewski, *Polityka bezpieczeństwa Ukrainy po 2010 roku*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, T. Stępniewski (red.), Rok 11 (2013), z. 2: *Słowiański trójkąt: Rosja, Ukraina, Białoruś*, s. 143–163.

zablokowanie kredytów, wojna w Kosowie, wzrost współpracy UE z Rosją w dziedzinie energetyki), perspektywę rozszerzenia UE o państwa Europy Środkowej i państwa bałtyckie, otwarcie w 2000 roku negocjacji w sprawie członkostwa z Rumunią i Bułgarią bez żadnych deklaracji dotyczących przyszłej integracji Ukrainy oraz międzynarodowy oddźwięk sprawy Gongadze i afery z taśmami Melnyczenki pod koniec 2000 roku⁷.

Powyższe czynniki skłaniają Ukrainę do prorosyjskiego przeorientowania własnej polityki zagranicznej. Nie oznacza to jednak odejścia od polityki wielowektorowości. Odtąd bowiem obowiązywać będzie w działaniach Ukrainy na arenie międzynarodowej wyważona doktryna Złenki.

Ostatni etap prezydentury Kuczmy (2001–2004) w polityce zagranicznej nosi cechy wielowektorowości z położeniem nacisku na kierunek rosyjski. Inaczej mówiąc, owa polityka sprowadzała się do stwierdzenia, że „do Europy razem z Rosją”. Ministrem spraw zagranicznych zostaje Anatolij Zlenko, który od tej chwili ma prowadzić politykę „akceptowalną dla Rosji”. Doktryna Tarasiuka, zakładająca proeuropejski kierunek polityki zagranicznej, zostaje uznana za błędną, a prezydent Kuczma wskazuje na kluczowe znaczenie komponentu rosyjskiego. Na początku 2001 roku powstaje doktryna Złenki, która określa Rosję i USA jako pierwszoplanowych partnerów strategicznych Ukrainy. Znamienny jest fakt, że nie wspomina się o Unii Europejskiej.

W lutym 2001 roku prezydenci Władimir Putin i Leonid Kuczma podpisują w Dniepropietrowsku szesnaście porozumień, w tym memorandum w sprawie polityki energetycznej⁸ oraz program koordynacji polityki zagranicznej obu państw na lata 2001–2007. Od tej pory wzajemne stosunki mają ulec poprawie – obydwie państwa zapowiadają współpracę pragmatyczną i technokratyczną⁹. Podczas tego spotkania Putin „uznaje legitymizację” prezydenta Ukrainy, a jej elity rządzące uznają Rosję za gwaranta stabilności politycznej na Ukrainie. O chęci utrzymywania przez Kucznę dobrych relacji z USA i NATO świadczy z kolei wizyta, zbiegająca się w czasie z wizytą Putina, przedstawiciela ministra obrony USA Jeffreya Starra, przyjęta przez szefa Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony – Jewhena Marczuka.

⁷ Zob. T. Kuzio, *Oligarchs, Tapes and Oranges: 'Kuchmagate' to the Orange Revolution*, „Journal of Communist Studies and Transition Politics”, vol. 23, 2007, no. 1, ss. 30–56.

⁸ A. Sarna, *Ukraina: Problemy współpracy gospodarczej z Rosją*, OSW, „Komentarze”, 02.08.2001.

⁹ M. Paszkow, *Ukraina–Rosja: do nowoji formuły spiwrobitnyctwa*, <http://www.spa.ukma.kiev.ua/visnyk/index.php?op=view&t=44>; także: A. Umland, *Domestic and Foreign Factors in the 2004 Ukrainian Presidential Elections...*, *op. cit.*, ss. 11–17.

Anatolij Zlenko, nowy szef dyplomacji, w odróżnieniu od poprzednika, nie opiera polityki zagranicznej na relacji z Zachodem (UE, NATO, USA), lecz uznaje Rosję za gwaranta stabilności polityczno-gospodarczej, natomiast USA za poręczyciela stabilności strategicznej. Jednakże te założenia teoretyczne, pod wpływem wewnętrznych zmian na Ukrainie, muszą ulec rewizji. Polityka zagraniczna Ukrainy wskutek kilku wydarzeń z 2001 roku nieuchronnie skręca w stronę Rosji. Przyczynami takiego stanu rzeczy z pewnością były: przyznanie w kwietniu 2001 roku azylu politycznego pułkownikowi Melnyczence przez USA, co na Ukrainie zostało odebrane jako wystąpienie przeciwko prezydentowi Kuczmi, zdymisjonowanie w kwietniu rządu Wiktora Juszczenki i mianowanie w maju 2001 roku rosyjskim ambasadorem na Ukrainie Wiktora Czernomyrdina (byłego premiera), co było wyraźnym sygnałem potwierdzającym znaczenie ośrodka decyzyjnego w Kijowie dla Rosji.

W kwietniu 2001 roku w Radzie Najwyższej powstaje blok „Do Europy razem z Rosją” pod przewodnictwem Dmytro Tabacznika. Blok ten stawia sobie za cel harmonizację ustawodawstwa gospodarczego obu państw, koordynację działań dyplomacji służącą zbliżeniu się do struktur europejskich i – jako najważniejsze założenie – wstąpienie obu państw do Unii Europejskiej¹⁰. Utworzenie bloku ma bardzo czytelne przesłanie: integrację z Rosją przy polityce proeuropejskiej.

Po serii wydarzeń, które wstrząsnęły Ukrainą (zwłaszcza sprawy Gongadze i Melnyczenki), USA po raz pierwszy przestają być odbierane jako gwarant niepodległości Ukrainy¹¹. Puste miejsce po Stanach Zjednoczonych, postrzeganych teraz jako inspirator afery z taśmami Melnyczenki, zajmuje Federacja Rosyjska. Rosja ogłasza rok 2002 „Rokiem Ukrainy”. Ma on przede wszystkim charakter kulturalno-społeczny. Polityka zagraniczna koncentruje się na problemach geoeconomicznych, a więc na kwestii utworzenia konsorcjum gazowego (październik 2002 roku), współpracy energetycznej i stosunkach z Eurazjatycką Wspólnotą Gospodarczą (spotkanie prezydentów Ukrainy, Mołdawii i Rosji w marcu 2002 roku w Odessie). Współpraca gospodarcza układa się na tyle dobrze, że prezydent Kuczma zgłasza chęć akcesu do powstającego bloku wraz z Rosją, Białorusią, Kazachstanem, Tadżykistanem i Kirgistanem, jednak wewnętrzne oznaki oporu wpływają na zmianę

¹⁰ T.A. Olszański, *Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania*, OSW, „Prace”, wrzesień 2001, s. 18, <http://www.osw.waw.pl/>; *idem*, *Wybory prezydenckie na Ukrainie, październik–grudzień 2004 roku*, OSW, „Prace”, październik 2005.

¹¹ J. Sherr, *Viktor Chernomyrdin's Appointment as Ambassador to Ukraine*, Conflict Studies Research Centre, „Occasional Brief”, no. 82, 16 May 2001, s. 1.

tego zamierzenia i ostatecznie Ukraina decyduje się przyjąć status państwa stowarzyszonego.

Sytuacja geopolityczna Ukrainy pod koniec 2002 roku jest trudna. Pewne już rozszerzenie UE o państwa Europy Środkowej stawia Ukrainę w sytuacji politycznej próżni¹². Wśród analityków ukraińskich pojawiają się wątpliwości co do korzyści politycznego zbliżenia z Rosją. Według A. Dergaczewa¹³ związek z Rosją nie jest najlepszym rozwiązaniem dla Ukrainy, ponieważ w dalszej perspektywie interesy Federacji Rosyjskiej są rozbieżne z jej interesami. Jego zdaniem Ukraina ma szansę przebudować swoją państwowość na wzór europejski, co jest oczywiście sprzeczne z dążeniami Rosji. Z kolei S. Pirożkow¹⁴ zwraca uwagę na fakt, że proces globalizacji będzie się pogłębiał, dlatego Ukraina powinna przeciwdziałać światowej marginalizacji, w jakiej może się znaleźć. Jest to zresztą zadanie, które stoi również przed Rosją. Federacja Rosyjska z powodzeniem może współpracować z UE, nie będąc jej członkiem, natomiast Ukraina znajduje się w innej sytuacji. Jako „państwo-sąsiad” UE jest przez nią w sposób widoczny zepchnięta na peryferie. A. Fialko¹⁵ zauważa, że współpraca z Rosją powinna być bliska, jednak bez instytucjonalizacji, która natomiast winna mieć miejsce w stosunkach z Unią Europejską. Proponuje zatem model proeuropejski z silnym akcentem rosyjskim. Rosyjscy analitycy są z kolei sceptyczni co do zamiaru UE wcielenia w swoje struktury państw Europy Wschodniej. Postrzegają proces asymilacji państw Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej jako trudny, długotrwały i kosztowny, w zasadzie przekraczający możliwości UE na najbliższe lata.

Sojusz Północnoatlantycki również dotknięty zostaje kryzysem i już wiadomo, że szybka integracja, jaka miała miejsce w przypadku Polski, na pewno

¹² Szerzej o rozszerzeniu UE na Wschód zob. J.M. Fiszer, T. Stępniewski, *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwań dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2017; T. Kapuśniak (Stępniewski), *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa? / The eastern dimension of the European Union's Neighbourhood Policy. Inclusion without membership?*, „Zeszyty Natolińskie”, no. 42, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010, http://www.natolin.edu.pl/pdf/zeszyty/Natolin_Zeszyty_42.pdf.

¹³ A. Dergaczew, *Neobchodimo izmienit charakter ukraino-rossijskich otnoszenij. Kruhlyj stil*, „Nacionalna bezpeka i oborona”, 2003, nr 1 (37), s. 40–42.

¹⁴ S. Pirożkow, *Ekonomiczeskije rezultaty nedolżny otstawat ot wzaimodiejstwija na političieskom urownie*, „Nacionalna bezpeka i oborona”, 2003, nr 1 (37), s. 16–17.

¹⁵ A. Fialko, *W naszych interesach – integracja w Je Spriusilienij i w sestoronniego sotrudnicziestwa s Rossijej*, „Nacionalna bezpeka i oborona”, 2003, nr 1 (37), s. 26–27; także: A. Umland, *Domestic and Foreign Factors in the 2004 Ukrainian Presidential Elections*, ss. 11–17.

nie będzie możliwa w sytuacji Ukrainy. Dla Ukrainy jedynym wyjściem jest opracowanie nowej doktryny rozwoju – zakładającej zacieśnienie stosunków z Rosją.

W styczniu 2003 roku na Ukrainie zostaje zainaugurowany „Rok Rosji”. Prezydent Ukrainy zostaje na rok szefem Rady WNP. W trakcie obchodów Dnia Obrońcy Ojczyzny w lutym 2003 roku w Moskwie prezydenci Ukrainy, Białorusi, Kazachstanu i Rosji ogłaszają powstanie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej (WPG). Relacje Ukrainy i Rosji ulegają zauważalnej poprawie. Jedną z oznak jest zaproszenie prezydenta Kuczmy do przewodniczenia nieformalnemu szczytowi WNP podczas obchodów 300-lecia powstania Petersburga. We wrześniu 2003 roku w Jałcie zostaje oficjalnie podpisane porozumienie tworzące WPG.

Pokojowe relacje nie trwają długo – zaraz po podpisaniu dokumentu zostają zmaćnione wybuchem sporu o wyspę Tuzła w Cieśninie Kerczeńskiej. Rosja zaczyna budować tam tamę, co grozi przekroczeniem granicy z Ukrainą. Konflikt przybiera niepokojące rozmiary. Po wielu zabiegach dyplomatycznych Rada Najwyższa apeluje do rosyjskiej Dumy o zaprzestanie działań. Rosja skłania się ku negocjacjom i w grudniu 2003 roku zostaje podpisane porozumienie o współpracy w wykorzystaniu Morza Azowskiego i Cieśniny Kerczeńskiej, w którym akweny te zostają uznane za „wody wewnętrzne” obu państw, co oznacza, że okręty wojskowe nie mogą wpłynąć tu bez obopólnej zgody zainteresowanych stron.

Na początku 2004 roku zostaje podpisane porozumienie w sprawie lądowych granic z Rosją, a w kwietniu Rada Najwyższa ratyfikuje porozumienie w sprawie granic oraz Morza Azowskiego¹⁶. Postanowienia tego porozumienia są korzystne dla Rosji: jeżeli Ukraina zostanie przyjęta do NATO, Rosja ma prawne podstawy do niewpuszczenia okrętów na wody strategicznie ważnego Morza Azowskiego.

Zbliżające się na Ukrainie wybory prezydenckie i wzrastające uzależnienie ośrodka decyzyjnego w Kijowie od Rosji przyczyniają się do zacieśniania współpracy pomiędzy państwami. Potwierdza to spotkanie ekspertów obu Ministerstw Spraw Zagranicznych w maju 2004 roku. Ukraina odrzuca wprawdzie propozycję Rosji dotyczącą koordynowania polityki wobec UE i NATO, jednak zmiany w doktrynie wojennej (rezygnacja z akcesji Ukrainy do NATO i UE), ogłoszone także na szczycie w Jałcie, i towarzyszący temu antyzachodni zwrot w postawie prezydenta Putina przyczyniają się do obrania

¹⁶ B. Parachonskyj, *Wykłyky miżderżawnych wzajemyn Ukrainy ta Rosiji na suczasnomu etapi*, <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/papers/index.shtml?id=3973>.

przez Ukrainę zdecydowanie prorosyjskiego kursu w polityce zagranicznej. Ukraina na ostatnim etapie polityki wielowektorowej (lata 2001–2004) kontynuuje proeuropejską retorykę, a także prowadzi dość ścisłą współpracę z USA na płaszczyźnie strategiczno-militarnej. Jednakże kryzys z lat 2000–2001 ogranicza pole manewru ośrodka decyzyjnego w Kijowie w zakresie polityki prowadzonej wobec państw zachodnich. Doktryna Tarasiuka nie zostaje zrealizowana z powodu braku wewnętrznych reform na Ukrainie oraz z powodu politycznego zbliżenia z Rosją. Pozornie jednak stosunki Ukrainy z Zachodem niewiele się zmieniają.

Na szczycie Rady UE w Goeteborgu 15–16 czerwca 2001 roku Ukraina zostaje uznana za państwo, którego polityczno-gospodarczy rozwój ma strategiczne znaczenie dla Unii Europejskiej. Ponadto UE uznała europejskie aspiracje Ukrainy oraz zobowiązała się do wsparcia jej działań w kierunku umacniania demokracji, przestrzegania praw człowieka, rządów prawa oraz reform gospodarczych. Ukraina otrzymuje zaproszenie na konferencję dotyczącą planowanego rozszerzenia Unii Europejskiej. Szczyt Ukraina – UE w Jałcie w 2001 roku nie jest jednak dla Ukrainy sukcesem: przywódcy państw zachodnich krytykują ją za brak reform gospodarczych, ogromną korupcję i brak wolnej prasy. Przy jednoczesnym braku zapewnień o wsparciu i politycznej współpracy ze strony UE, Ukraina utwierdza się w obranym przez siebie prorosyjskim kursie polityki zagranicznej.

Nie można pominąć faktu, że konsekwencją realizacji założeń programu z września 2000 roku jest wiele wewnętrznych reform instytucjonalnych mających na celu integrację z Unią Europejską. W grudniu 2001 roku na posiedzeniu Komitetu Współpracy Ukraina – UE zostaje przyjęty Plan Działań odnoszący się do wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych na Ukrainie. Jest on świadectwem funkcjonowania w dalszym ciągu polityki wielowektorowości, mimo oficjalnego zwrotu w stronę Rosji.

Natomiast w 2002 roku Ukraina podejmuje działania mające potwierdzić jej proeuropejską orientację. W Radzie Najwyższej powstaje parlamentarna komisja ds. europejskiej integracji, na czele z Borysem Tarasiukiem. Ze względu na obowiązującą wielowektorowość, przewodniczącymi komisji ds. narodowego bezpieczeństwa i obrony oraz ds. zagranicznych zostają Hryhoryj Kriuczukow i Dmytro Tabacznyk, opowiadający się za zacieśnianiem stosunków z Rosją¹⁷. Ukraina zaczyna mieć coraz większe trudności z wcielaniem

¹⁷ K. Wolczuk, *Ukraine's Policy towards the European Union: A Case of "Declarative Europeanization"*, http://www.batory.org.pl/ftp/program/forum/eu_ukraine/Ukraine_eu_policy.pdf

reform dostosowujących ją do norm europejskich, wzrasta także poczucie „odrzućenia” przez Europę. Ukraińscy dyplomaci są jednak świadomi, że zaniechanie dążeń do integracji z UE nie jest dobrym rozwiązaniem i, że ta akcesja jest konieczna. W prezydenckim dokumencie z 30 kwietnia 2002 roku *Europejski wybór – konceptualne zasady ekonomicznego i społecznego rozwoju Ukrainy na lata 2001–2011*¹⁸, skierowanym do Rady Najwyższej, prezydent Kuczma stwierdza, że strategicznym priorytetem Ukrainy jest stworzenie warunków umożliwiających przyjęcie jej do Unii Europejskiej. Dokument ten, mimo mało realnej oceny możliwości Ukrainy (rok 2011 – wypełnienie wszystkich wewnętrznych, wymaganych przez UE warunków członkostwa), wskazuje jednak na to, że państwo dostrzega konieczność przeprowadzenia wewnętrznych reform gospodarczych i społecznych, na dalszy plan schodzi natomiast integracja z UE jako cel geostrategiczny.

Kolejny szczyt Ukraina – UE w Kopenhadze w 2002 roku również nie przynosi postępu we wzajemnych relacjach, istotny jest bowiem stopień wypełnienia przez Ukrainę założeń PCA. Pojawiają się też głosy nieprzychylnie, podające w wątpliwość sens statusu Ukrainy jako państwa stowarzyszonego, a nawet sugerujące odrzucenie idei jej przynależności do struktur Unii Europejskiej. Koniec 2002 roku przynosi kolejne zawirowania na międzynarodowej scenie politycznej – przede wszystkim afera związana z podejrzeniami o nielegalną sprzedaż systemów antyradarowych „Kolczuga” do Iraku. W tym czasie organizuje się antykuczumowski ruch „Powstań Ukraino!”, do którego akces zgłasza też były premier Juszczenko. Siła argumentów ukraińskiej dyplomacji wobec nieprzychylności europejskiej jest zbyt mała. Na początku 2003 roku prezydent proklamuje powstanie rady ds. europejskiej oraz euroatlantyckiej integracji, która ma odpowiadać za koordynację działań zbliżających Ukrainę do członkostwa w UE i NATO. W marcu zostaje ogłoszony unijny program *Szersza Europa – Sąsiedztwo: nowe ramy współpracy z naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami*¹⁹. Program ten wykracza poza ramy PCA, jednak dla Ukrainy jest dyplomatycznym niepowodzeniem, ponieważ skierowany jest do państw, które nie pretendują do członkostwa. Stanowi jednak obietnicę podniesienia jakości kontaktów Ukrainy z Unią Europejską. Ponadto

¹⁸ Posłannja Prezydenta Ukrainy do Werchownoji Rady Ukrainy. Jewropejski wybir. Konceptualni zasady stratehij i ekonomicznoho ta socialno horozwytku Ukrainy na 2002–2011 roky, http://www.mfa.gov.ua/integration/ua_eu/doc/message_strategy.doc

¹⁹ *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 11.3.2003, COM(2003) 104 final, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf

UE wyraża nadzieję, że Ukraina jest bliska wypełnienia warunków PCA, co oznacza, że waga sprawy ukraińskiej może w najbliższym czasie dla Europy wzrosnąć. Poza tym pojawiają się sygnały, że realne jest nadanie Ukrainie statusu członka stowarzyszonego – wolę taką wyraża na przykład kanclerz Gerhard Schroeder w kwietniu 2003 roku. Wsparcie dla Ukrainy w tym względzie deklaruje podczas kwietniowego szczytu w Atenach również prezydent Francji Jacques Chirac²⁰. W drugiej połowie 2003 roku mają miejsce intensywne spotkania i negocjacje na linii Kijów – Bruksela: spotkanie Leonida Kuczmy z Romano Prodim, spotkania ministra Hryszczenki z komisarzem ds. rozszerzenia Verheugenem i komisarzem ds. zewnętrznych Patentem, a także z Javierem Solaną. Ośrodek decyzyjny w Kijowie nie jest jednak usatysfakcjonowany proponowanym przez UE Planem Działań. Pojawiają się głosy, że jest on „degradujący” dla Ukrainy (według spikera Rady Najwyższej) i nieprzystający do jej aspiracji (według Złenki)²¹. Następnie we wrześniu 2003 roku Ukraina przedstawia komisarzowi Verheugenowi własne stanowisko w sprawie Planu Działania. Wśród warunków zaproponowanych przez Ukrainę znalazły się²²: maksymalny okres 2–3 lat ważności Planu (warunek ten wynika z niemożliwości wynegocjowania w ramach Planu umowy stowarzyszeniowej), cel Planu widziany jako przygotowanie do podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE, utworzenie strefy wolnego handlu między Ukrainą a UE (jako „wynagrodzenie” negatywnych dla Ukrainy skutków przyjęcia do UE państw Europy Środkowej) oraz wspieranie Ukrainy w wypełnianiu kryteriów kopenhaskich. Propozycje Ukrainy można rozumieć jako zmianę w postrzeganiu jej relacji z UE: przejście od „współpracy” do „integracji”. Niektóre warunki zostały przez UE zaakceptowane, wstępnie przyjęto nawet punkt o stworzeniu strefy wolnego handlu. Niemniej jednak proponowane skrócenie okresu działania Planu oraz postrzeganie stowarzyszenia z UE jako głównego celu są dla UE nie do przyjęcia. Trudne negocjacje w tej sprawie trwają do lipca 2004 roku. W końcu 2003 roku prezydent Kuczma oświadcza, że Ukraina jest „zmęczona” czekaniem na wstąpienie do UE, a w czerwcu 2004 roku odrzuca Plan Działań. Na szczycie Ukraina – UE w Hadze (8 lipca 2004 roku) Kuczma deklaruje, że przedstawiony Ukrainie Plan Działań jest rozbieżny z jej interesami – istnieje ogromne prawdopodobieństwo, że Ukraina „utknie” na pozycji sąsiada UE, bez możliwości „awansu”²³.

²⁰ T. Kuzio, *EU and Ukraine*, s. 19–20.

²¹ *Ibidem*, s. 21.

²² Płandij, nr 4/2004, <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/papers/index.shtml?id=2819>

²³ Samit Ukrajina–ES (08.07.2004), <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/headlines/euro-choice/eu/index.shtml?id=3390>.

Jednak już pod koniec tego samego miesiąca dochodzi do porozumienia stron w tej sprawie. Plan zostaje podpisany pod następującymi warunkami²⁴: 3-letni okres obowiązywania Planu, umocnienie demokracji na Ukrainie i wspieranie rządów prawa, wyznaczenie etapów powstawania strefy wolnego handlu, reforma prawa i wymiaru sprawiedliwości, wolność mediów, efektywna walka z korupcją, liberalizacja gospodarki i handlu, współdziałanie z UE na poziomie bezpieczeństwa i w sferze polityki zagranicznej, udzielenie Ukrainie pomocy finansowej na realizację założeń Planu oraz dostosowanie ustawodawstwa Ukrainy do ustawodawstwa UE z pomocą Komisji Europejskiej. Podpisany Plan Działań zawierał wiele warunków szczegółowych, odnoszących się do funkcjonowania poszczególnych sfer państwa. Wprawdzie wiceminister spraw zagranicznych Oleh Szamuszur po zakończeniu negocjacji deklaruje, że wszystkie stawiane przez Ukrainę warunki znajdują swój wyraz w podpisanym dokumencie, ale jednak obiektywnie trudno jest uznać Plan za sukces ukraińskiej dyplomacji. We wrześniu tegoż roku premier Janukowycz mówi wręcz o „poniżeniu” Ukrainy przez UE, która nie akceptuje możliwości członkostwa Ukrainy w swoich strukturach.

Stosunki z USA w 2001 roku, po aferach związanych ze śmiercią Gongadze i z taśmami Melnyczenki, praktycznie zostają zawieszane. Ukraina potępia zamach z 11 września, szybko uznaje też prawo USA do ataku na Afganistan. Jednak zapoczątkowana przez Stany Zjednoczone walka z terroryzmem znajduje wsparcie przede wszystkim w Rosji (bazy w Azji Centralnej konieczne do prowadzenia działań w Afganistanie)²⁵. Ukraina zostaje odsunięta na dalszy plan. Do tego momentu poparcie Zachodu, wynikające z geostrategicznego znaczenia Ukrainy, stanowiło przeciwwagę dla braku wewnętrznych reform na Ukrainie, jednak po atakach na WTC i Pentagon ta polityka straciła swoje uzasadnienie. Ogromne poparcie udzielone Stanom Zjednoczonym przez Władimira Putina, a także umacnianie w środowisku międzynarodowym wizerunku Ukrainy jako państwa niedemokratycznego sprawiły, że przestała ona odgrywać jakąkolwiek rolę w polityce zagranicznej USA. Relacje obu państw w roku 2002 jeszcze się pogarszają. USA bojkotują dyplomację Ukrainy. Rok ten we wzajemnych stosunkach upływa pod

²⁴ Ukrajina ta ES zakłały fundament Planudij (27.07.2004), <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/headlines/eurochoice/eu/index.shtml?id=3482> oraz P. Wołowski, *Ukraina w rodzinie euroatlantyckiej*, OSW, „Komentarze”, 24.02.2005.

²⁵ Szerzej o sytuacji w regionie Azji Centralnej zob. *Nowa Wielka Gra w regionie Azji Centralnej*, T. Stępniewski (red.), Lublin–Warszawa 2012; K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Xinjiang i poradziecka Azja Centralna w polityce CHRL*, Toruń 2011.

znakiem trzech głównych wydarzeń: wyborów parlamentarnych na Ukrainie (30 marca 2002 roku), sprawy stacji radiolokacyjnych „Kolczuga” i szczytu NATO w Pradze w listopadzie 2002 roku. USA przywiązują dużą wagę do demokratycznego przebiegu wyborów parlamentarnych na Ukrainie. Pojawiają się liczne ostrzeżenia (np. Madelaine Albright w lutym 2002 roku w Kijowie), że w przypadku wyborczych fałszerstw nie zostaną one uznane przez Stany Zjednoczone. Tuż przed wyborami Senat wystosował rezolucję i wezwał rząd Ukrainy do zapewnienia demokratycznych, uczciwych i przejrzystych wyborów. Ośrodek decyzyjny w Kijowie przyjmuje rezolucję z oburzeniem, traktując ją jako rodzaj ultimatum. Amerykanie w czytelny sposób wspierają opozycyjnego Juszczenkę²⁶. Ponadto sprawa stacji radiolokacyjnych „Kolczuga” zaostrza konflikt. W dniu wyborów parlamentarnych prezydent Kuczma zostaje oskarżony przez USA o sprzedaż „Kolczug” Irakowi. W drugiej połowie 2002 roku Stany Zjednoczone oficjalnie uznają prawdziwość fragmentów taśm Melnyczenki, w których Kuczma miał wyrazić zgodę na eksport radarów do Iraku. Ukraina zostaje postawiona w jednym rzędzie z „państwami zbójcekkimi”. We wrześniu 2002 roku USA zamrażają 55 mln dolarów przeznaczonych na pomoc Ukrainie i otwarcie bojkotują prezydenta Ukrainy. Kuczma nie zostaje zaproszony na szczyt NATO do Pragi w listopadzie 2002 roku, co jest czytelnym sygnałem, że Stany Zjednoczone nie życzą sobie kontaktów z Ukrainą. Stosunki ukraińsko-amerykańskie zostają zawieszane.

Wydarzenia z 2002 roku nie pozwalają na dalsze opieranie się na doktrynie Zlenki, ponieważ ścisła współpraca z Rosją nie może być równoważona strategicznym porozumieniem z USA. Relacje ze Stanami Zjednoczonymi ulegają dramatycznemu pogorszeniu, jednak rok 2003 – w związku z wojną w Iraku – przynosi radykalną zmianę. Ukraina najpierw zostaje uznana za „członka koalicji”, a następnie wysłała około 1600 żołnierzy do polskiej strefy stabilizacyjnej. Ukraina wiele zyskuje na wojnie w Iraku: dawne spory schodzą na dalszy plan i nie pojawiają się już w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi. Rosja natomiast, wyraźnie sprzeciwiając się interwencji USA w Iraku, traci pozycję sojusznika w walce z terroryzmem. Ukraina jest obecna na kolejnym szczycie NATO w Stambule w czerwcu 2004 roku, podczas którego dochodzi do pierwszego oficjalnego spotkania Kuczma–Bush.

Nominacja Konstantina Hryszcenki, byłego ambasadora Ukrainy w USA, na stanowisko ministra spraw zagranicznych jest kolejnym przyjaznym gestem w stosunku do zaatlantyckiego mocarstwa. Wśród kandydatów na to stanowi-

²⁶ O. Kesarczuk, *Ukrajino-amerykański widnosciny (1991–2002): ewolucja, charakter, osnowni problemy*, <http://www.spa.ukma.kiev.ua/visnyk/index.php?op=view&t=50>.

sko byli: Ołeksandr Czały (wiceminister spraw zagranicznych odpowiedzialny za kontakty z UE) i Dmytro Tabaczyk (wiceminister ds. społecznych, uznawany za kandydata prorosyjskiego). Wybór Hryszczenki jest zatem wyraźnym gestem wykonanym w stronę USA. Jednocześnie ta nominacja pozwala na wypełnienie doktryny Złenki: Rosja jest partnerem strategicznym (negocjacje na temat WPG), a relacje z USA równoważą stosunki z Rosją. Integracja z UE, wobec warunków wynikających z Planu Działania, ma być dla Ukrainy celem długoterminowym.

Po okresie „zamrożenia” kontaktów dyplomatycznych w 2002 roku, Ukraina w 2004 roku wraca do grupy „państw demokratycznych”. Przyjmuje wiele wizyt (oficjalnych i nieoficjalnych) o międzynarodowym znaczeniu, co świadczy o przełamaniu złej passy w jej polityce zagranicznej. Jednocześnie wizyty te, mające miejsce bezpośrednio przed wyborami prezydenckimi na Ukrainie, są wyrazem presji wywieranej przez ośrodek decyzyjny w Waszyngtonie w kierunku uczciwego przeprowadzenia wyborów. Ostatnie chwile prezydentury Kuczmy upływają pod znakiem wierności doktrynie Złenki, czyli pragmatycznej wielowektorowości, zakładającej „lawirowanie” pomiędzy Rosją (kwestie energetyczne, gospodarcze, a także polityczne), USA (współpraca wojskowo-strategiczna, niekolidująca z interesami Rosji) i UE (akcesja do UE jako cel długoterminowy).

Europa Środkowa zajmuje w polityce zagranicznej Ukrainy ważne miejsce, nieporównywalne jednak ze znaczeniem USA, UE czy Rosji. Dla Ukrainy najważniejsze państwa z tego regionu to Polska, odbierana jako główny ambasador Ukrainy w kwestiach euroatlantyckich, oraz Rumunia, z racji toczącego się konfliktu granicznego.

Współpraca z Polską w latach 1999–2004 układa się dość dobrze. W 1998 roku zostaje utworzona Polsko-Amerykańsko-Ukraińska Inicjatywa Współpracy (PAUCI). Sąsiadujące państwa współdziałają ze sobą również na polu militarnym (wspólna akcja na Bałkanach, a potem w Iraku). We wzajemnych relacjach nie brakuje jednak również trudnych momentów, w których dają o sobie znać wciąż żywe konflikty sprzed lat: sprawa cmentarza Orłąt Lwowskich czy pamięć o wydarzeniach na Wołyniu. W związku z zawirowaniami na scenie politycznej Ukrainy (afery ze sprzedażą systemu radarowego „Kołczuga”, wciąż budząca emocje sprawa Gongadze, działalność ruchu „Powstań Ukraino!”), Polska w październiku 2002 roku organizuje konferencję „Ukraina w Europie” z udziałem Javiera Solany. Celem spotkania jest doprowadzenie do porozumienia zwaśnionych stron na Ukrainie. Polska inicjatywa nie zostaje jednak dobrze przyjęta przez prezydenta Ukrainy, który uznaje

ją za interwencję w wewnętrzne sprawy państwa²⁷. Ukraińsko-polskie relacje gospodarcze koncentrują się głównie na kwestii rurociągu Odessa–Brody i przegranego przez Ukrainę (Związek Przemysłowy Donbasu) przetargu na prywatyzację Huty Częstochowa. Ukraina traktuje Polskę jako swojego adwokata w UE, dlatego stosunki z nią są postrzegane jako strategiczne. Po wydarzeniach „pomarańczowej rewolucji” znaczenie Polski dla Ukrainy znacznie wzrosło.

2. KONSEKWENCJE „POMARAŃCZOWEJ REWOLUCJI” DLA POLITYKI ZAGRANICZNEJ UKRAINY

Bezpośrednim skutkiem „pomarańczowej rewolucji” (trwającej od 22 listopada 2004 roku do 23 stycznia 2005 roku) było przejście władzy przez „obóz pomarańczowych”. Na stanowisko prezydenta został zaprzysiężony Wiktor Juszczenko, a na premiera wybrano Julię Tymoszenko. Sposób uprawiania polityki nie zmienił się, a wręcz przeciwnie, był powtórzeniem scenariusza dobrze znanego z czasów prezydentury Leonida Kuczmy – „kuczmyzmu”. Na stanowiskach kierowniczych (jak również tych o mniejszym znaczeniu) obsadzano osoby według przynależności partyjnej, a nie kompetencji. Spowodowało to, że poparcie społeczne dla prowadzonej polityki przez duet Juszczenko–Tymoszenko bardzo szybko spadło. Walka o stanowiska na szczycie spowodowała zaognienie sytuacji w „obozie pomarańczowych”, przyczyniając się do dymisji rządu J. Tymoszenko. Z perspektywy czasu okazało się, że beneficjentem kryzysu „obozu pomarańczowych” została Partia Regionów Ukrainy z Wiktorem Janukowyczem na czele.

Po upadku ZSRR Ukraina miała doświadczenie w zakresie bycia republiką prezydencką, następnie w długotrwałym okresie konstytucyjnym (1990–1996) była republiką prezydencko-parlamentarną²⁸. Jedną z głównych konsekwen-

²⁷ O. Haran, *Ukraine at the Crossroads: Velvet Revolution or Belarusification*, PONARS Policy Memo, 2002, no. 261, <http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/>; także: T. Kuzio, *Ukraine's Orange Revolution*, ss. 117–130; M. McFaul, *Ukraine Imports Democracy*, ss. 45–83.

²⁸ L. Hurska, *System polityczny Ukrainy*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, M. Pietraś, T. Kapuśniak (Stępniewski) (red.), Lublin 2007, s. 107; z kolei W. Rebkało wyróżnia następujące etapy ewolucji systemu politycznego Ukrainy: 1) 1990–1991 – stanowienie ukraińskiego państwa; 2) 1991 (grudzień) – 1994 (lipiec) – kryzys władzy; 3) 1994–2002 – stopniowe przejście ku demokracji. Por. W. Rebkało, *Etapy stanowienia, dynamika ta priorytety politycznoji reformy w Ukraini*, [w:] *Parlaments'ko prezident-*

cji „pomarańczowej rewolucji” było wprowadzenie systemu (od 1 stycznia 2006 roku) parlamentarno-prezydenckiego. W wyniku tych zmian większość uprawnień została przeniesiona z urzędu prezydenta na parlament i rząd. Dokładnie chodziło o utratę uprawnień prezydenta w kwestii: mianowania członków rządu, odwoływania bez zgody parlamentu ministrów, prawa proponowania kandydatur na premiera-ministra (prezydent zobowiązany jest do przedstawienia parlamentowi w ciągu 15 dni kandydatury na premiera, wskazanego wcześniej przez koalicję). Prezydent zachował kompetencje odnośnie do samodzielnego przedstawiania kandydatur na ministrów obrony i spraw zagranicznych. Ponadto pozostał zwierzchnikiem i głównodowodzącym sił zbrojnych, jak również szefem Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony. Zachował dodatkowo prawo do samodzielnego przedstawiania parlamentowi propozycji kandydatów na prezesa Narodowego Banku Ukrainy. Samodzielnie mianuje szefów terytorialnych organów administracji państwowej, a za zgodą parlamentu mianuje prokuratora generalnego, jak również szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU). Natomiast zniesiona została konieczność kontrasygnaty premiera i ministra spraw zagranicznych na aktach wydawanych przez prezydenta odnośnie do polityki zagranicznej, jak i w kwestiach uzgadniania umów międzynarodowych.

3. KONSEKWENCJE „POMARAŃCZOWEJ REWOLUCJI”

DLA SYTUACJI WEWNĘTRZNEJ: WYBORY MARCOWE 2006 ROKU

W okresie transformacji systemowej na Ukrainie funkcjonowało kilka systemów wyborczych. Wynikało to z roli pełnionej przez ośrodek prezydencki, oligarchizacji systemu politycznego, niestabilności systemu partyjnego, jak również z wpływów zewnętrznych²⁹. Wybory parlamentarne 2006 roku były pierwszymi wyborami w republice parlamentarno-prezydenckiej, czyli odbyły się już według zmian, jakie zaszły w wyniku „pomarańczowej rewolucji”.

Kryzys polityczny na Ukrainie po „pomarańczowej rewolucji” sięga wyborów parlamentarnych 2006 roku. Spowodowały one, że zdecydowaną większość miejsc w Radzie Najwyższej uzyskała Partia Regionów Ukrainy, wyprzedzając Blok Julii Tymoszenko i Blok „Nasza Ukraina”. Z perspektywy

s'ka forma prawlinnia: Ukrajina ta nimec'kyj doswid, I. Rozputenka (red.), Kyjiw 2003, s. 44–47.

²⁹ W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2007, s. 517.

czasu wiadomo, że błędem strategicznym było wystosowanie dwóch odrębnych list wyborczych, co stało się przyczyną rozdrobnienia tzw. pomarańczowego elektoratu. W rezultacie beneficjentem została Partia Regionów Ukrainy, a nie „obóz pomarańczowych” (patrz tabela poniżej).

Tabela 1

Wyniki wyborów parlamentarnych 26 marca 2006 roku

Partia (blok)	% za	Liczba głosów	Liczba mandatów
1. Partia Regionów Ukrainy	32,14	8 148 745	186
2. Blok Julii Tymoszenko	22,29	5 652 876	129
3. Blok „Nasza Ukraina”	13,95	3 539 140	81
4. Socjalistyczna Partia Ukrainy	5,69	1 444 224	33
5. Komunistyczna Partia Ukrainy	3,66	929 591	21

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Wyborczej Komisji Ukrainy, <http://cvk.gov.ua/pls/vnd2006/W6P001>

W wyniku tej sytuacji władzę na Ukrainie przejęła Partia Regionów, a dość dobre relacje premiera Wiktora Janukowycza i prezydenta Wiktora Juszczenki uległy pogorszeniu w momencie wejścia w życie wspomnianej nowelizacji konstytucji. Nowelizacja ta spowodowała, że głównym ośrodkiem decyzyjnym na Ukrainie został parlament – *de facto* rząd z W. Janukowyczem na czele. Skorzystał on z sytuacji konfliktu pomiędzy dawnymi kompanami – W. Juszczenką i J. Tymoszenko, przejął władzę, a Partia Regionów stała się dominującą siłą polityczną w państwie. Szeregi partii Janukowycza były zasilane zarówno przez sojuszników „obozu pomarańczowych”, jak również przez przeciwników prezydenta Ukrainy. Przyczyniło się to do powstania sytuacji, w której niedawni współpracownicy znaleźli się w opozycyjnej mniejszości, czyli nastąpił powrót do stanu z czasów prezydentury Leonida Kuczmy. Inaczej mówiąc, doszło niejako do „powrotu do przeszłości”. Rewolucyjne zmiany na Ukrainie spowodowały jedynie wymianę ekipy rządzącej, ale nie zmieniły istoty systemu klanowo-oligarchicznego³⁰.

³⁰ Ciekawa analiza pokazująca sytuację na Ukrainie po „Euromajdanie” z odniesieniami do sytuacji wcześniejszej zob. W. Konończuk, *Oligarchowie po Majdanie: stary system na „nowej” Ukrainie*, OSW, „Komentarze”, 16.02.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-16/oligarchowie-po-majdanie-stary-system-na-nowej-ukrainie>

PODSUMOWANIE

Oceniając sytuację na Ukrainie, zarówno wewnętrzną, jak i zewnętrzną, możemy odwołać się do Mykoły Riabczuka, który stwierdził już wiele lat temu, że na Ukrainie dochodzi do „wojny cywilizacji”³¹. Wskazuje on, że Ukraina musi dokonać wyboru cywilizacyjnego. Nie chodzi o wybór tylko i wyłącznie pomiędzy „pierwiastkiem rosyjskim” a „pierwiastkiem ukraińskim”, ale też pomiędzy „projektem środkowoeuropejskim” a „postsowieckim”. Riabczuk uważa, że:

„Ukraina historycznie jest częścią Europy Środkowej. Natomiast postsowiecka alternatywa polega na poszukiwaniu jakiejś odrębnej tożsamości wschodnioeuropejskiej: mieszają się w niej prawosławie, nostalgia za ZSRR i inne sprzeczności”³².

Dlatego też rywalizacja o władzę pomiędzy partiami politycznymi ma charakter drugorzędny (cel taktyczny), natomiast prawdziwa natura tkwi w konieczności dokonania wyboru strategicznego. Należy postawić pytanie: czy „Euromajdan” i trwający konflikt zbrojny Rosji z Ukrainą spowodują wybór europejskiej integracji jako trwałego kierunku w polityce zagranicznej Ukrainy? Czy też brak jednoznacznych deklaracji ze strony UE na temat perspektyw integracji dla Ukrainy spowoduje dojście do głosu sił politycznych, które nie będą realizowały tego kierunku?

Możemy powiedzieć, że z jednej strony ostatnie rewolucje spowodowały, iż sytuacja polityczna na Ukrainie uległa daleko idącej zmianie, z drugiej zaś, owe rewolucje doprowadziły do widocznej kohabitacji sił politycznych na Ukrainie – szczególnie jest to widoczne od czasów „pomarańczowej rewolucji”. Co ważne, kohabitacja na scenie politycznej Ukrainy na przestrzeni ostatnich lat jest wypadkową wielu wydarzeń i konfliktów społecznych, ekonomicznych i kulturowo-cywilizacyjnych³³. Od momentu uzyskania niepodległości Ukraina znajduje się na drodze transformacji systemowej³⁴. Pomimo

³¹ M. Riabczuk, *Europejskie marzenia, euroazjatyckie realia*, [w:] *Droga do Europy. Opinie ukraińskich elit*, Warszawa 2004, s. 12–13.

³² *Na Ukrainie trwa wojna cywilizacji*, rozmowa z Mykołą Riabczukiem, „Europa”, nr 160/2007.

³³ Por. T. Stępniewski, *Ukraina: niepewna przyszłość w cieniu przeszłości*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. XIV (2017), nr 4, ss. 83–94.

³⁴ Szerzej o transformacji systemowej Ukrainy na tle sytuacji państw Europy Środkowo-Wschodniej zob. J.M. Fiszer, T. Stępniewski, *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwania dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2017.

wysiłków nie udało się jej ukształtować w pełni demokratycznego systemu w czasie przemian systemowych w latach 1991–1996. Wynikało to ze znaczących różnic pomiędzy władzą wykonawczą, ustawodawczą a sądowniczą. Pomimo że w 1996 roku została uchwalona konstytucja Ukrainy, nie spowodowało to rozwiązania problemu. Konstytucja była kompromisem pomiędzy władzą wykonawczą a ustawodawczą, jednak wiele prerogatyw zachował prezydent, wspierany przez grupy oligarchiczno-klanowe. Mogłoby się wydawać, że próbą zmiany tego stanu rzeczy była „pomarańczowa rewolucja”. Wprawdzie doprowadziła ona do wymiany ekipy rządzącej³⁵ oraz zmian konstytucyjnych (obowiązujących od 1 stycznia 2006 roku, co później uległo zmianie), ale nie przyczyniła się do zasadniczej zmiany systemu politycznego. Tym samym nie została dokonana ostateczna konstrukcja systemu politycznego Ukrainy. Rozwiązaniem strategicznym sytuacji na Ukrainie jest konieczność zmiany systemu politycznego i prawnego. Bez gruntownych reform konstytucyjnych nie będzie możliwe rozdzielenie władzy ustawodawczej i wykonawczej. Jednak rodzi się pytanie: czy elity rządzące są gotowe, a przede wszystkim, czy są w stanie dokonać zmiany percepcji rzeczywistości i wyjść ponad klanowo-oligarchiczne interesy³⁶? Patrząc na obecną sytuację polityczną na Ukrainie (2018 rok), można mieć co do tego wątpliwości. Przykładem może być wielka batalia w sprawie powołania sądu antykorupcyjnego na Ukrainie. Dopiero pod naciskiem i groźbą wstrzymania pomocy finansowej dla Ukrainy przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Rada Najwyższa w lipcu 2018 roku uchwaliła przepisy w ustawie o sądownictwie i tym samym umożliwiła rozpoczęcie działania sądu antykorupcyjnego. Czy ten krok przyczyni się do zmiany sytuacji politycznej na Ukrainie? Odpowiedź na to pytanie poznamy dopiero za kilka lat.

³⁵ Oceniając zmiany ekipy rządzącej, należy wskazać, że do władzy doszli ludzie funkcjonujący już w życiu politycznym Ukrainy za czasów L. Kuczmy. Inaczej mówiąc, „pomarańczowa rewolucja” nie przyniosła zmian, a jedynie roszadę wśród klanów oligarchicznych, doprowadziła do władzy nowe grupy nacisku.

³⁶ W czasie kampanii wyborczej pojawiały się liczne głosy o powiązaniach (wspólnych interesach) prezydenta W. Juszczenki z najbogatszym przedstawicielem klanu donieckiego – Rinatem Achmetowem, który był członkiem Partii Regionów Wiktora Janukowycza.

BIBLIOGRAFIA

- Arel D., *Kuchmagate and the Demise of Ukraine's 'Geopolitical Bluff'*, „East European Constitutional Review”, vol. 10 (2–3), 2001.
- Arel D., *Orange Ukraine Chooses the West, but without the East*, [w:] *Aspects of the Orange Revolution III: The Context and Dynamics of the 2004 Ukrainian Presidential Elections*, I. Bredies, A. Umland, V. Yakushik (eds.), Stuttgart 2007.
- Brudny Y., Finkel E., *Why Ukraine is not Russia: Hegemonic national identity and democracy in Russia and Ukraine*, „East European Politics and Societies”, vol. 25, 2011, no. 4.
- Dergaczew A., *Neobchodimo izmienit charakter ukraino-rossijskich otnoszenij. Kruhlyj stil*, „Nacionalna bezpeka i oborona”, 2003, nr 1 (37).
- Eberhardt A., *Rewolucja, której nie było. Bilans pięciolecia „pomarańczowej” Ukrainy*, OSW, „Punkt Widzenia”, Warszawa, listopad 2009.
- Fialko A., *W naszych interesach – integracja w Je Spriusilienij i w sestoronniegoso trudnicziestwa s Rossijej*, „Nacionalna bezpeka i oborona”, 2003, nr 1 (37).
- Fiszer J. M., Stępniewski T., *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwań dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2017.
- Fournier A., *Patriotism, Order and Articulations of the Nation in Kyiv High Schools Before and After the Orange Revolution*, „Journal of Communist Studies and Transition Politics”, vol. 23, 2007, no. 1.
- Haran O., *Ukraine at the Crossroads: Velvet Revolution or Belarusification*, PONARS Policy Memo, 2002, no. 261, <http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/>
- Hurska L., *System polityczny Ukrainy*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, M. Pietraś, T. Kapuśniak (Stępniewski) (red.), Lublin 2007.
- Kapuśniak (Stępniewski) T., *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008.
- Kapuśniak (Stępniewski) T., *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa? / The eastern dimension of the European Union's Neighbourhood Policy. Inclusion without membership?*, „Zeszyty Natolińskie”, no. 42, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2010, http://www.natolin.edu.pl/pdf/zeszyty/Natolin_Zeszyty_42.pdf

- Kesarczuk O., *Ukrajino-amerykański widnosyny (1991–2002): ewolucja, charakter, osnowni problemy*, <http://www.spa.ukma.kiev.ua/visnyk/index.php?op=view&t=50>
- Konończuk W., *Oligarchowie po Majdanie: stary system na „nowej” Ukrainie*, OSW, „Komentarze”, 16.02.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-16/oligarchowie-po-majdanie-stary-system-na-nowej-ukrainie>
- Kozłowski K., *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Xinjiang i poradziecka Azja Centralna w polityce CHRL*, Toruń 2011.
- Kuzio T., *Civil Society, Youth and Societal Mobilization in Democratic Revolutions*, [w:] *Aspects of the Orange Revolution VI: Post-Communist Democratic Revolutions in Comparative Perspective*, T. Kuzio (ed.), Stuttgart 2007.
- Kuzio T., *EU and Ukraine: a Turning Point in 2004?*, Institute for Security Studies, „Occasional Papers”, no. 47, November 2003.
- Kuzio T., *Oligarchs, Tapes and Oranges: ‘Kuchmagate’ to the Orange Revolution*, „Journal of Communist Studies and Transition Politics”, vol. 23, 2007, no. 1.
- Kuzio T., *Ukraine’s Orange Revolution: The Opposition’s Road to Success*, „Journal of Democracy”, vol. 16, 2005, no. 2.
- McFaul M., *Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution*, „International Security”, vol. 32, 2007, no. 2.
- Na Ukrainie trwa wojna cywilizacji*, rozmowa z Mykołą Riabczukiem, „Europa”, nr 160/2007.
- Nowa Wielka Gra w regionie Azji Centralnej*, T. Stępniewski (red.), Lublin–Warszawa 2012.
- Olszański T.A., *Pokłosie Majdanu. Ukraińskie społeczeństwo dwa lata po rewolucji*, OSW, „Komentarze”, nr 199, 04.03.2016, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_199_0.pdf.
- Olszański T.A., *Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania*, OSW, „Prace”, wrzesień 2001, <http://www.osw.waw.pl/>
- Olszański T.A., *Wybory prezydenckie na Ukrainie, październik–grudzień 2004 roku*, OSW, „Prace”, październik 2005.
- Onuch O., Hale H.E., *Capturing Identity: The Case of Ukraine*, „Post-Soviet Affairs”, vol. 34, 2018, no. 2–3.
- Parachonskyj B., *Wykłyky miżderżawnych wzajemyn Ukrainy ta Rosiji na suczasnemu etapi*, <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/papers/index.shtml?id=3973>
- Paszkow M., *Ukraina–Rosija: do nowoji formuły spiwrobitnyctwa*, <http://www.spa.ukma.kiev.ua/visnyk/index.php?op=view&t=44>

- Pirożkow S., *Ekonomiczeskije rezultaty nedolžnyj otstawat ot wzaimodiejstwija na političieskom urownie*, „Nacionalnabezpeka i oborona”, 2003, nr 1 (37). Płandij, nr 4/2004, <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/papers/index.shtml?id=2819>.
- Posłannja Prezydenta Ukrainy do Werchownoji Rady Ukrainy. Jewropejski wybir. Konceptualni zasady stratehiji ekonomicznoho ta socialnoho rozwytku Ukrainy na 2002–2011 roky, http://www.mfa.gov.ua/integration/ua_eu/doc/message_strategy.doc.
- Rebkało W., *Etapy stanowlennia, dynamika ta priorytety politycznoji reformy w Ukraini*, [w:] *Parlaments'ko prezydents'ka forma prawlinnia: Ukraina ta nimec'kyj doswid*, I. Rozputenka (red.), Kyjiw 2003.
- Reznik O., *From the Orange revolution to the revolution of dignity: Dynamics of the protest actions in Ukraine*, „East European Politics and Societies”, vol. 30, 2016, no. 4, ss. 750–765.
- Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough*, A. Aslund, M. McFaul (eds.), Washington: Carnegie Endowment for International Peace 2006.
- Riabczuk M., *Europejskie marzenia, euroazjatyckie realia*, [w:] *Droga do Europy. Opinie ukraińskich elit*, Warszawa 2004, s. 12–13.
- Samit Ukrainia–ES (08.07.2004), <http://www.foreignpolicy.org.ua/ua/headlines/eurochoice/eu/index.shtml?id=3390>.
- Sarna A., *Ukraina: Problemy współpracy gospodarczej z Rosją*, OSW, „Komentarze”, 02.08.2001.
- Shekhovtsov A., *The “Orange revolution” and the “sacred” birth of a civic-republican Ukrainian nation*, „Nationalities Papers”, vol. 41, 2013, no. 5.
- Sherr J., *Viktor Chernomyrdin's Appointment as Ambassador to Ukraine*, Conflict Studies Research Centre, „Occasional Brief”, no. 82, 16 May 2001.
- Sokół W., *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2007.
- Stępniewski T., *Polityka bezpieczeństwa Ukrainy po 2010 roku*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, T. Stępniewski (red.), Rok 11 (2013), z. 2: *Słowiański trójkąt: Rosja, Ukraina, Białoruś*.
- Stępniewski T., *Ukraina: niepewna przyszłość w cieniu przeszłości*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. XIV (2017), nr 4.
- Świder K., *Rosyjska świadomość geopolityczna a Ukraina i Białoruś (po rozpadzie Związku Radzieckiego)*, Warszawa 2015.
- Szostek J., *Revolution in progress? Continuity and change in Ukrainian politics*, „East European Politics & Societies and Cultures”, 2017 (Virtual Special

- Issue on Ukraine), <http://journals.sagepub.com/page/eep/ukraine-special-issue/virtual-collection> (dostęp: 20.07.2018).
- Ukraina po (Euro)majdanie. Od autorytaryzmu do protodemokracji*, A. Stelmach, L. Hurska-Kowalczyk (red.), Toruń 2016.
- Ukraina ta ES zakładały fundament Planudij (27.07.2004)*, <http://www.foreign-policy.org.ua/ua/headlines/eurochoice/eu/index.shtml?id=3482>
- Umland A., *Domestic and Foreign Factors in the 2004 Ukrainian Presidential Elections*, [w:] *Aspects of the Orange Revolution IV: Foreign Assistance and Civic Action in the 2004 Ukrainian Presidential Elections*, I. Bredies, A. Umland, V. Yakushik (eds.), Stuttgart 2007.
- Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Brussels, 11.3.2003, COM(2003) 104 final, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf
- Wilson A., *Ukraine's Orange Revolution*, New Haven: Yale University Press 2005.
- Wolczuk K., *Ukraine's Policy towards the European Union: A Case of "Declarative Europeanization"*, http://www.batory.org.pl/ftp/program/forum/eu_ukraine/Ukraine_eu_policy.pdf
- Wołowski P., *Ukraina w rodzinie euroatlantyckiej*, OSW, „Komentarze”, 24.02.2005.
- Yekelchik S., *Ukraine: Birth of a Modern Nation*, Oxford: Oxford University Press 2007.

„DO EUROPY RAZEM Z ROSJĄ”: POLITYKA ZAGRANICZNA UKRAINY W CZASIE PREZYDENTURY LEONIDA KUCZMY

Streszczenie

W niniejszym artykule podjęto próbę zastanowienia się nad następującymi pytaniami badawczymi: na ile błędy popełnione przez prezydenta Leonida Kuczmy w okresie jego ostatniej kadencji prezydenckiej spowodowały, że Ukrainie nie udało się wejść na drogę reform systemowych (m.in. walka z korupcją, tworzenie podstaw do funkcjonowania stabilnego państwa prawa z gospodarką wolnorynkową)?, czy możemy zaryzykować stwierdzenie, że brak radykalnych reform i błędy w polityce zagranicznej Ukrainy czasów ostatniej prezydentury L. Kuczmy nie tylko przyczyniły się do wybuchu „pomarańczowej rewolucji”, ale w konsekwencji doprowadziły do objęcia

władzy przez Wiktora Janukowycza i *de facto* do „Euromajdanu”?, czy ostatni etap prezydentury Kuczmy (2001–2004) w polityce zagranicznej nosi cechy wielowektorowości z położeniem nacisku na kierunek rosyjski?

Słowa kluczowe: Ukraina, polityka zagraniczna Ukrainy, Unia Europejska, demokracja

“TO EUROPE TOGETHER WITH RUSSIA”: UKRAINIAN FOREIGN POLICY DURING LEONID KUCHMA’S PRESIDENCY

Abstract

The present paper discusses the following research questions: To what extent did President Kuchma’s mistakes made during his final presidency have impact on Ukraine’s inability to conduct systemic reforms (e.g. combating corruption, development of the foundations for a stable state based on the rule of law with free market economy)?, Can it be stated that the lack of radical reforms and mistakes in Ukraine’s foreign policy during Kuchma’s final presidency contributed to the outbreak of the Orange Revolution, and also enabled Viktor Yanukovych to take leadership and in fact resulted in the Euromaidan? Can the final stage of Kuchma’s presidency (2001–2004), especially in terms of foreign policy, be characterised as multi-directional with the emphasis on the rapprochement with Russia?

Key words: Ukraine, Ukraine’s foreign policy, the European Union, democracy

„В ЕВРОПУ ВМЕСТЕ С РОССИЕЙ”: ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ ВО ВРЕМЯ ПРЕЗИДЕНТСТВА ЛЕОНИДА КУЧМЫ

Резюме

В настоящей статье предпринята попытка ответа на следующие вопросы аналитического характера: в какой степени ошибки, допущенные президентом Леонидом Кучмой во время его последнего президентского срока, привели к тому, что Украина не смогла пойти в направлении системных реформ (в частности, таких, как борьба с коррупцией, создание условий для функционирования стабильного государства со свободной рыночной экономикой); можно ли с полной уверенностью утверждать, что отсутствие радикальных реформ и ошибки во внешней политике Украины во время последнего пре-

зидентства Леонида Кучмы не только вызвали „оранжевую революцию”, но также в результате привели к принятию власти в стране Виктором Януковичем и *de facto* к „Евромайдану”; имеет ли последний срок президентства Леонида Кучмы (2001–2004) во внешней политике многовекторный характер со смещением направления в сторону пророссийской политики?

Ключевые слова: Украина, внешняя политика Украины, Европейский Союз, демократия

Cytuj jako:

Stepniewski T., „Do Europy razem z Rosją”: polityka zagraniczna Ukrainy w czasie prezydentury Leonida Kuczmy, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2018 nr 4(63), 184–207. DOI:10.26399/meip.4(63).2018.49/t.stepniewski

Cite as:

Stepniewski, T. (2018) “Do Europy razem z Rosją”: polityka zagraniczna Ukrainy w czasie prezydentury Leonida Kuczmy’ [“To Europe together with Russia”: Ukrainian foreign policy during Leonid Kuchma’s presidency’]. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 4(63), 184–207. DOI:10.26399/meip.4(63).2018.49/t.stepniewski